

AERE PERENNIVS

Verslagen en Mededelingen uit het
Medisch-Encyclopaedisch Instituut van de Vrije Universiteit

No. 10 - Januari 1973

Uitgave van het

***Medisch-Encyclopaedisch Instituut
van de Vrije Universiteit***

**van der Boechorststraat 7
Amsterdam-Z
T. 020-48 27 02**

Redactie: Prof. Dr G.A. Lindeboom

**Inzendingen voor Aere Perennius
worden gaarne ingewacht aan het
redactie-secretariaat p/a
Mej. C.M.T. Kermer,
Medisch-Encyclopaedisch Instituut VU,
van der Boechorststraat 7
Amsterdam - 1011**

MEDICI IN DE VRIENDENKRING VAN SPINOZA

II

door
J. V. Meininger

De levensloop van Spinoza

Spinoza heeft bij zijn leven voor zijn filosofie slechts in kleine kring erkenning gevonden. Beroemde tijdgenoten als Oldenburg, Huygens en Leibniz, die soms hoog opgaven van Spinoza's verdiensten, hebben de essentie van zijn filosofie niet begrepen.

Ook in later eeuwen heeft zijn wijsgerige denken slechts voor weinigen iets betekend. Het merkwaardige is nu, dat men onder die weinigen telkens weer medici aantreft. De geschiedenis leert ons, dat artsen een voornaam aandeel hebben gehad in het levend houden van de filosofie van Spinoza.

Voor de medisch-historicus is dit een interessant vraagstuk. Wat bewoog die artsen, wat boeide hen in het denken van Spinoza ? Alvorens wij op deze vraag kunnen ingaan moeten wij echter eerst aandacht schenken aan het leven en het denken van Spinoza *

Spinoza heeft ons geen autobiografie nagelaten. Voor de kennis van zijn levensloop zijn wij aangewezen op een klein aantal onvolledige bronnen, die bovendien op diverse punten met elkaar in tegenspraak zijn ¹.

Bento d'E spinoza werd geboren op 24 november 1632 te Amsterdam (Bento is een Portugese naam, die "de gezegende" betekent. De joodse vorm van deze voornaam is Baruch).

Het huis van zijn ouders stond op het "Vlooienburg" (thans Waterloo-plein en omgeving).

---

* In deze aflevering zullen wij ons uitsluitend bepalen tot de chronologie van Spinoza's levensgeschiedenis. Vervolgens zal de invloed worden besproken, die artsen en andere denkers hebben gehad op de ontwikkeling van Spinoza's filosofie.

Bij het woord Vlooienburg moet men niet, zoals sommige biografen van Spinoza, denken aan een woonwijk waarin de bewoners vervuuld waren en onder een permanente vlooiënplaag leden*. De sephardische (= Spaans-Portugese) joden, die zich vanaf ±1590 in Amsterdam vestigden, hadden vrijwel altijd have en goed verloren, maar het waren beslist geen paupers. Velen van hen waren aristocraten en in hun land van herkomst gezeten burgers.

De uitdrukking "Vlooienburg" moet dan ook anders worden verstaan. Het woord is afgeleid van Vloenburg, Vloëenburg, een naam, die te maken heeft met vloed en vloeien.

Het terrein waarop de joden zich te Amsterdam mochten vestigen lag aanvankelijk buiten de wallen. Voor de bebouwing vormde dit terrein een bescherming tegen hoog water op de Amstel. Het was een burcht tegen de vloed.

Zijn vader, Michael d'E spinoza, was tezamen met vele andere marranen (joden die onder dwang het rooms-katholieke geloof hadden moeten aannemen) omstreeks het jaar 1600 uit Portugal naar Amsterdam getrokken, om hier het oude geloof van hun voorvaderen weer openlijk te kunnen belijden.

Waarschijnlijk omstreeks 1620 is Michael d' E spinoza te Amsterdam in het huwelijk getreden met een zekere Rachel. Toen deze vrouw op 22 februari 1627 overleed, was uit dit huwelijk slechts een dochter Rebecca in leven. Een jaar later trad Michael opnieuw in de echt met Hanna Debora d'E spinoza, die uit een andere tak van de familie stamde. In 1629 werd uit dit huwelijk een dochter Mirjam geboren. Na de geboorte van Bento, in 1632, kreeg het echtpaar nog een zoon Gabriel.

De kinderen moesten hun moeder al vroeg missen. Hanna Debora overleed op 6 november 1638. Op 28 april 1641 huwde Michael voor de derde maal, en wel met Ester Despinoza "out omtrent 40 jaren". Waarschijnlijk was zij een zuster van de overleden Hanna Debora.

Intussen was de jonge Baruch in 1639 naar de Talmoed-Thora school "De Boom des Levens" gezonden. Deze school, de eerste hebreeuwse onderwijsinstelling te Amsterdam, was in datzelfde jaar 1639 gesticht door opperrabijn Saul Levi Morteira (1596-1660).

---

* Anton Vloemans. Spinoza De Mensch, het leven en het werk 's-Gravenhage 1931.

In 1641, of kort daarna, verhuisde de familie d'E spinoza naar 't Opregt Tapeythuys, naast de toenmalige Synagoge op de Lange Houtgracht.

Michael d'E spinoza had een zuidvruchtenhandel, die hem in die tijd een welvarend bestaan opleverde. Daarvan getuigt ook de zware steen op het graf van Hanna Debora te Ouderkerk. Michael was een vroom man en in de sephardische gemeente moet hij in hoog aanzien hebben gestaan, want zijn naam komt enkele malen voor onder de leden van het parnassim (grote raad van de joodse gemeente).

Aan de school van de Amsterdamse Sephardim werd uitsluitend onderwijs gegeven in het hebreuws en in joodse theologie en wetskennis. Latijn, de taal die toegang gaf tot de universiteit en de geleerde wereld, stond niet op het programma. Eevenmin werden wiskunde en natuurwetenschap onderwezen. Toch gingen diverse leerlingen van deze school aan de universiteit verder studeren. Het latijn moesten zij zich dan op eigen gelegenheid eigen maken. Medeleerlingen van Spinoza waren bijvoorbeeld Izaak Naar, Joseph Abarbanel en Samuel Ben Israel, die in Leiden geneeskunde gingen studeren en later als arts bekendheid verwierven.

Na 7 jaren lager onderwijs kwam de bloem van de "grote jeugd" in opleiding voor het rabbinaat. De jonge Baruch d' Espinoza was een van de beste leerlingen en de overlevering wil dat hij zijn leermeesters soms zeer moeilijk te beantwoorden vragen stelde. Het is dan ook waarschijnlijk dat zijn leraren in hem een van hun opvolgers zagen. Het is echter niet met zekerheid bekend of, en zo ja hoe lang, de jonge Spinoza de opleiding tot rabbijn heeft gevolgd.

De mogelijkheid is ook niet uitgesloten dat hij na de 7de klas, dus met 13 à 14 jaar, in de zaak van zijn vader is gekomen. Wat wij zeker weten is dat Michael d'Espinoza op 30 maart 1654 overleed en dat onze filosoof van 1654 tot 1656 in officiële stukken wordt vermeld als deelebber in de firma Bento en Gabriel de Spinoza. Het is mogelijk dat deze firma de voortzetting was van Michael's handelszaak. Er zijn echter ook aanwijzingen, die doen vermoeden dat de gebroeders de Spinoza bij de diamanthandel betrokken waren.

Intussen had zich in de geest van Spinoza een verandering voltrokken, die hem tot een conflict en een volledige breuk met zijn geloofsgenoten zou voeren. De jonge man toonde een grote drang tot zelfstandig denken. Onder invloed van literatuur, en van Amsterdamse libertijnen was hij gaan twifelen aan de onomstotelijke waarheid van zijn dogmatische geloofsleer. Door zijn omgang met doopsgezinden en collegianten kwam hij bovendien tot het inzicht dat hij voor verdere studie noodzakelijk latijn zou moeten kennen. Hij zal omtrent 18 jaar zijn geweest, toen hij bij een Hoogduitse student les in latijn ging nemen. Niet lang daarna deed zich echter een betere gelegenheid tot scholing voor.

Dr. Franciscus Affinius van den Ende (aan wie wij een biografie zullen wijden) opende in 1652 op "Het Cingel" een latijnse school, waarvan weldra een grote roep uitging. De medicus Van den Ende was een ex-Jesuit uit Leuven, die ook filosofie had gestudeerd. Vooral in de wijsbegeerte van Des-Cartes was hij goed onderlegd. Spinoza moest deze fameuze vrijgeest omstreeks 1653 of 1654 bij de collegianten hebben ontmoet. Van den Ende, ongetwijfeld onder de indruk van de geniale aanleg van de jonge man, bood aan hem les te geven op zijn school. Bij Van den Ende leerde Spinoza latijn, en natuurwetenschap en geraakte hij volledig bekend met de filosofie van Des-Cartes.

In het licht van deze ontwikkeling is het begrijpelijk, dat de Rabbi's begonnen te twifelen aan de rechtzinnigheid van hun voormalige pupil. Zij stuurden twee jongelieden op hem af, die zich voordeden als zoekers naar de waarheid. Bento, die voorzichtig van aard was (in zijn zegelring stond het woord "caute") doorzag echter hun bedoelingen en hij liet niets los.

De teleurgestelde knapen ontketenden daarop een lastercampagne tegen Spinoza, die zij beschuldigden van haat en verachting jegens het joodse geloof. De rabbi's trachtten Spinoza voor de joodse religie te behouden. Zij boden hem zelfs een jaargeld van f 1000,-, mits hij zich, al was het maar naar de uiterlijke schijn, aan het joodse geloof wilde houden en geregeld naar de Synagoge zou gaan. Spinoza weigerde.

Hierdoor werden de haatgevoelens onder de joden jegens hem aangewakkerd; zo zeer zelfs, dat een aanslag op zijn leven werd gepleegd. Op een avond dat Spinoza de Synagoge verliet werd hij door een zeloot (of door een huurmoordenaar?) met een mes aangevallen. Gelukkig kon Spinoza de aanvaller ontwijken, zodat slechts zijn mantel werd geraakt.

Ook met zijn familieleden kwam de jonge Bento in conflict. Zijn zuster en zijn zwager probeerden hem uit te sluiten bij de verdeling van de nalatenschap van zijn vader. Met behulp van de rechter dwong Spinoza zijn familieleden evenwel tot uitkering van zijn rechtmatig aandeel.

Tekenend voor zijn mentaliteit is dat hij bij de boedelscheiding genoeg nam met zich een "goed bed met behang" (=gordijn) uit te zoeken.

Intussen werd zijn excommunicatie uit de joodse gemeenschap voorbereid.

Het vonnis werd op 17 juli 1656 uitgesproken, in afwezigheid van de verdoemde, en het luidde als volgt:

"De Heeren Bestuurders van de Heilige Gemeente doen U weten, dat zij sedert langen tijd kennis hebbende van de slechte meeningen en

werken van Baruch d'Espinoza, getracht hebben hem op verschillende wijzen en door beloften terug te brengen van zijn slechten weg, en, hem niet kunnende genezen, maar integendeel dagelijks meer kennis krijsende van de afschuwelijke ketterijen die hij deed en leerde en de ontzettende daden die hij beging, waarvan zij veel geloofwaardige getuigen vonden, die spraken en getuigden in tegenwoordigheid van gezegden Espinoza, waardoor hij bekennen moest. Nadat dit alles in tegenwoordigheid der opperrabijnen onderzocht was besloten zij, met hun goedvinden, dat gezegde Espinoza zou gevloekt en gebannen worden uit het volk van Israël, gelijk zij thans in banvloek stellen en met den volgenden banvloek doen: Met het oordeel der Engelen en de uitspraak der Heiligen vloeken, bannen, verwenschen en werpen wij uit Baruch d'Espinoza, met toestemming van den gezegden God en geheel deze Heilige Gemeente, tegenover de Heilige Boeken der Tora en de zeshonderddertien voorschriften welke daarin geschreven staan, met den banvloek waarmede Jozua Jericho vloekte, waarmede Eliza de knapen verwenschte, en met alle vervloeking en vloeking welke in de wet geschreven staan. Vervloekt zij hij bij dag, en vervloekt bij nacht, vervloekt in zijn liggen en vervloekt in zijn opstaan, vervloekt in zijn uitgaan en vervloekt in zijn ingaan; nimmer moge de Heere hem vergeven, en voortaan de woede des Heeren en Zijn ijver op dezen mensch branden, en hem opleggen alle de vloeken, geschreven in het boek dezer wet. En de Heer zal zijn naam verdelgen van onder den Hemel, en de Heer zal hem uitstooten ten verdere uit alle stammen Israëls, met al de verwenschingen van het firmament, geschreven in het boek dezer wet. En Gij, verkleefden aan den Heere Uwen God, blijft heden allen behouden !

"Wij waarschuwen dat niemand mondeling of schriftelijk met hem mag verkeer en, niemand hem eenige gunst bewijsen, niemand onder één dak met hem verblijven, niemand hem op vier ellen afstands naderen, niemand eenig geschrift lezen, door hem gemaakt of geschreven!". In 1927, toen Vloemans er naar informeerde, bleek deze banvloek over Spinoza nog steeds van kracht.

Voor de jonge filosoof had de excommunicatie het gevolg, dat aan zijn bestaansmogelijkheid in het Amsterdamse ghetto abrupt een einde kwam. Geen zijner geloofsgenoten mocht meer zaken met hem doen of hem een gunst bewijsen. Spinoza had zich echter door zijn hoogstaande karakter en zijn prettige wijze van omgang vele vrienden gemaakt, vooral onder de meer verlichte Amsterdammers uit die dagen, zoals doopsgezinden en collegianten.

De indruk die Spinoza maakte is door J. M. Lucas beschreven in zijn La vie et l'esprit de Mr Benoit de Spinoza.* "Hij had", zo schrijft Lucas in zijn gesprekken, "een zo minzaam voorkomen en hij gebruikte zulke juiste vergelijkingen, dat hij iedereen, ook ongewild, tot zijn ideeën overhaalde. Hij sprak overredend, hoewel hij noch naar beleefdheid noch naar schoonheid in zijn woorden zocht. Hij maakte zich zo begrijpelijk, en zijn onderhoud was zo vol van gezond verstand, dat niemand, die hem hoorde, onvoldaan heenging".

Het is geen wonder dat zo iemand hartelijk door bevriende collegianten werd opgevangen toen zijn eigen milieu hem had uitgestoten. Vrijwel zeker heeft Van den Ende hem een tijdlang bij zich in huis genomen. Spinoza heeft deze dienst vergoed door het geven van lessen aan Van den Ende's school. Vooral wat het hebreeuws betreft was hij daartoe uitstekend in staat.

Aangenomen wordt dat Spinoza zijn voornaam Baruch mede onder invloed van collegianten heeft veranderd in Benedictus.

Het is ook in deze tijd geweest, dat hij zich zal hebben toegelegd op de kunst van het slijpen en polijsten van glazen voor brillen, verrekijkers en microscopen, een kunst waarin hij het, zoals wij verderop zullen vernemen, ver heeft gebracht.

Spinoza stelde zich tegen de banvloek te weer met een: Apologia para justificarse de su Abdicacion de la Synagoge. Helaas is de inhoud van dit geschrift verloren gegaan. De rabbijnen ergerden zich eraan dat de vervloekte er in was geslaagd niet alleen zijn bestaan voort te zetten, doch ook zijn, als verderfelijk gebrandmerkte, geestelijke activiteiten. Bij de predikanten wisten zij hem als een uiterst gevaarlijke godsloochenaar voor te stellen en met hun hulp wisten de rabbi's gedaan te krijgen, dat de gevaarlijke man voor enkele maanden uit Amsterdam werd verbannen. Deze ballingschap heeft hij waarschijnlijk doorgebracht bij vrienden, die vlak buiten de stad, op het grondgebied van Ouderkerk aan de Amstel woonden.

---

* Jean Maximilien Lucas (geb. 1636 of 1646 te Rouaan en overleden op 22 febr. 1679 te 's-Gravenhage) was een enthousiaste vriend van Spinoza. Volgens Meinsma was hij arts.

In 1678 vertaalde Lucas Spinoza's Tractatus Theologico Politicus in het frans. Hij was de eerste biograaf van Spinoza en tevens de belangrijkste omdat hij zijn biografie reeds in 1679 op schrift stelde, dus betrekkelijk kort na het overlijden van de meester.

Lucas' naam is verbonden aan de strijd van de franse vluchtelingen tegen het regime van Lodewijk XIV, een strijd, die in het midden van de 17de eeuw vanuit Holland werd gevoerd. In de door Lucas geredigeerde Gazette de Hollande werd het despotisme van de zonnekoning aangevalen en bespot.

Spinoza bleef tot 1660 in Amsterdam. In die jaren vormde zich de wijsgerige kring, waarin hij zijn filosofische gedachten uiteenzette en waaraan werd deelgenomen door Lodewijk Meyer, Johannes Boumeester, Adriaan Koerbach, Jarig Jelles, Simon Joosten de Vries, Pieter Balling en Jan Rieuwertz.

Het is ook in deze jaren, dat Spinoza een begin heeft gemaakt met het op schrift stellen van zijn gedachten. Zo ontstond een manuscript: Korte Verhandeling van God den mensch en deszelfs welstand, waarvan in de 19de eeuw een afschrift (van het Nederlandse origineel of van een vertaling uit het latijn in het Nederlands) werd gevonden.

In 1660 verlaat Spinoza op 27-jarige leeftijd zijn vaderstad en vestigt zich in een klein huisje te Rijnsburg, dat hem ongetwijfeld door één van de broeders collegianten ter beschikking zal zijn gesteld.

Diverse van zijn vrienden kwamen hem hier van tijd tot tijd bezoeken. Met de leden van de filosofische kring te Amsterdam onderhield hij bovendien een regelmatige briefwisseling.

Deze kring, die na het vertrek van Spinoza uit Amsterdam zijn werkzaamheden tijdelijk had gestaakt, begon in de winter van 1662-1663 wederom bijeen te komen.

Hoe het in de vergaderingen toeging vernemen wij uit de brief, die Simon Joosten de Vries op 24 februari 1663 uit Amsterdam richtte: aan Seur Benedictus Spinoza tot Rijnsburgh. Daarin luidt het: "Wat onze vergadering aanbetreft, deze is op de volgende wijs ingericht: beurt om beurt leest er een van ons voor, geeft naar zijne opvatting eene verklaring, en betoogt verder alles naar volgorde uwer instellingen. Gebeurt het dan, dat wij elkander niet voldoen kunnen, zoo achten wij 't de moeite waard, dat op te teekenen en aan u te schrijven, opdat het ons zoo mogelijk duidelijker gemaakt worde, en wij, onder uwe leiding, tegen alle bijgeloovigen en christenen de waarheid verdedigen en aller aanval weerstaan kunnen".

De teksten van Spinoza, die in deze bijeenkomsten werden voorgelezen en besproken, waren delen van zijn Ethica. Het onderwerp was in grote trekken hetzelfde als het eerder te Amsterdam besprokene, namelijk van God den mensch en deszelfs welstand. De stof was nu echter dieper doordacht en in meetkundige redeneervorm gebracht.

Ook zijn kenleer heeft Spinoza voor deze kring uiteengezet. In de posthuum gepubliceerde verzamelde werken verscheen deze kenleer onder de titel: Tractatus de intellectus emendatione, verhandeling over de verbetering van het verstand.

Hoewel Spinoza in deze tijd nog niets had gepubliceerd was zijn naam toch reeds in het buitenland bekend. Dit blijkt uit het feit, dat hij in 1661 te Rijnsburg bezoek kreeg van Heinrich Oldenburg (1620-77); de eerste secretaris van de kort te voren, in 1660, opgerichte "Royal Society" te Londen. Na dit bezoek onderhielden de beide mannen vele jaren een wetenschappelijke briefwisseling.

Gedurende een gedeelte van de tijd dat hij te Rijnsburg verblijf hield had Spinoza een student in de theologie uit Leiden in huis. Het was de twintigjarige Johannes Casearius, een voormalige leerling van Van den Ende. De jonge man zal les in filosofie hebben gevraagd. Hoewel Spinoza Casearius om zijn karakter zeer waardeerde, achtte hij de jonge student nog niet rijp voor het ontvangen van onderwijs in de Ethica. Hij onderwees hem daarom in de beginselen van de wijsbegeerte van Des-Cartes.

Spinoza dicteerde Casearius "Principia philosophiae Cartesianae". De Amsterdamse vrienden drongen er bij Spinoza op aan het dictaat uit te geven, waarin deze toestemde. In 1663 verscheen het boek, voorzien van een voorrede van de hand van Lodewijk Meyer, bij Jan Rieuwertsz.

In 1664 vertaalde Pieter Balling het in het Nederlands. Beide uitgaven werden door Jarig Jelles gefinancierd. Spinoza hoopte met deze publicatie te bereiken, dat de aandacht van vooraanstaande personen op hem zouden worden gevestigd en dat zij hem dan de uitgave zouden mogelijk maken van geschriften waarin hij zijn eigen gedachten had geformuleerd. Deze hoop bleek evenwel ijdel.

In het voorjaar van 1663 verhuisde Spinoza naar Voorburg, alwaar hij zijn intrek nam bij de meester-schilder Daniel Harmensz Tydeman, wonende in de Kerklaan.

De koudste maanden van de winter 1664-'65 logeerde hij te Schiedam op "De Lange Boogart", even buiten die stad gelegen. Hij was hier te gast bij de, met de koopman Alewijn Gijsen gehuwde, zuster van zijn vriend Joosten de Vries. Vanuit Schiedam werd ook Rotterdam bezocht. In deze stad had zich onder remonstranten en doopsgezinden een bloeiende collegiantenkring ontwikkeld, waarin de heelmeeester Jacob Ostens dezelfde rol speelde als Galenus Abrahamsz de Haan in de Amsterdamse collegiantenkring. De chirurgijn Jacob Ostens, geboren omstreeks 1625 te Utrecht, werd in 1651 in het chirurgijngilde te Rotterdam opgenomen. Hij was een ontwikkeld man die, toen Spinoza hem leerde kennen, tevens "leraar" bij de doopsgezinden was.

Te Voorburg maakte Spinoza ook kennis met de natuurkundige Christiaan Huygens, wiens vader op de nabij het dorp gelegen buitenplaats "Hofwijck" woonde. Huygens was, evenals Oldenburg, lid van de Royal Society, het geleerde genootschap, dat zich het veelzeggende devies "Nullius in Verba" had gekozen.

In 1668 voltooide Spinoza te Voorburg het eerste oorspronkelijke geschrift van zijn hand, de Tractatus Theologico-Politicus. Het werd in 1670 anoniem uitgegeven, zogenaamd door Heinrich Künraht te Hamburg, doch in werkelijkheid verscheen het bij Jan Rieuwertsz te Amsterdam.

In dit werk stelt Spinoza de vooroordelen van de theologen aan de kaak en bepleit hij de vrijheid van denken en spreken. Het boek vond zo gretig aftrek, dat het in korte tijd meerdere malen (onder valse titels) werd herdrukt. Toch beleefde Spinoza er geen vreugde aan. Hij bereedeneerde, op grond van zijn bijbelstudie, dat het oude testament niet de eens vooral vaststaande, door God geopenbaarde, waarheid bevat. Hij vatte het Oude Testament op als een door mensen gemaakt werk, waaruit wel een hoge zedelijke strekking spreekt, maar dat men toch in het kader van de tijd van zijn ontstaan moet begrijpen. De bijbel is dan ook geen onfeilbare basis voor de wijsbegeerte. Filosofie, zo oordeelt Spinoza, is een zelfstandige wetenschap, die niet aan de leiband van de theologie kan lopen.

In het Nederland van de 17de eeuw werden dergelijke oordelen echter opgevat als ketterij en beschouwd als een aantasting van de moraal en van de gevestigde orde. De reacties op het tractaat lieten dan ook niet lang op zich wachten .

Een van de eersten, die zich in duidelijke bewoordingen tegen het Tractatus Theologico-Politicus verzette, was de Utrechtse medicus Lambert van Velthuysen. In januari 1671 schreef deze in geloofszaken zeer vrijzinnige en als goed cartesiaan bekend staande arts aan de Rotterdamse chirurg Jacob Osten, dat hij het tractaat veel te ver vond gaan. Van Velthuysen wilde niets weten van een kloof tussen godsdienst en wijsbegeerte en hij was ook van mening dat Spinoza in verhulde termen toch het atheïsme verkondigde. Dit stuitte hem tegen de borst.

Ostens stelde Spinoza in kennis van de inhoud van deze brief, zonder aanvankelijk de naam van de afzender te noemen. Spinoza voelde zich diep gekwetst, vooral vanwege de beschuldiging van atheïsme. Toch heeft hij enige tijd gearzeld voor hij zijn onbekende opponent, via Ostens, in vrij scherpe woorden van repliek diende.

Spinoza moest uit de rustige en waardige redenering van zijn opponent wel opmaken, dat hij ditmaal niet had te doen met een van die vele zeloten of warhoofden, die tegen zijn filosofie fulmineerden. Van Velthuysen was niet alleen een geleerd en in de wetenschap vooruitstrevend man, doch hij was ook een integer mens met een hoogstaand karakter. Spinoza en hij deden in dit laatste opzicht niet voor elkaar onder.

De grootheid van karakter van beide mannen bleek daaruit, dat hun verhouding door de scherp geformuleerde tegenstelling niet blijvend werd vertroebeld. Zij hebben elkaar na de controverse over het godgeleerd staatkundig vertoog vele malen ontmoet en jaren later blijkt Spinoza, in een briefwisseling met de Utrechtse medicus, diens standpunt te respecteren en hem als mens hoog te achten.

Intussen nam de belangstelling voor het Tractaat nog steeds toe. Jan Hendriksz Glazemaker, die al zoveel werken uit het latijn in het Nederlands had vertaald (onder meer van Des-Cartes) maakte in 1671, buiten medeweten van Spinoza, een nederlandse versie van het tractaat. Op verzoek van Spinoza, die een verbod op de uitgave van zijn werk vreesde, bleef de vertaling echter ongedrukt. * Het mocht echter niet helpen. Spinoza's vrees werd bewaarheid. Op 19 juli 1674 werd het boek bij plakkaat verboden.

De tekst van het plakkaat, waarop wapen, naam en titels van de Stadhouders Willem III aan het hoofd stonden, luidt als volgt:
" Tot voorkominge van dit schadelijck Vergift, ende om soo veel mogelijk te beletten, dat daerdoor niemandt en moge werden misleydt hebben wij geoordeelt van Onsen plicht de voorschreve Boecken te verklaren soodanigh als voorschreve is, ende te decrieren voor Godts-lasterlycke ende Zielverderffelycke Boecken, vol van ongefondeerde ende dangereuse stellingen ende grouwelen, tot naedeel van de Ware Religie ende Kercken-dienst, verbiedende dien-volgende als noch by desen, allen ende een yge-lycken de selve ofte diergelycke te Drucken, Divulgeren ofte Verkoopen, op Auctien ofte andersints, op peyne bij de Placcaten van den Lande ende specialyck dat van den negentienden September seshienhondert drie en vyftigh, daer toe gestatueert, ... enz. **

(wordt vervolgd)

De voornaamste bronnen zijn:

- De voorrede van de nog in 1677 verschenen nagelaten werken van Spinoza.
- De artikelen over Spinoza en Herault in Pierre Baylé's: Dictionnaire historique et critique, Rotterdam 1697. (gebaseerd op de tekst van de Praefatio der Opera Posthuma).
- J. Colerus (Köhler): Korte, doch waarachtige levensbeschrijving van Benedictus de Spinoza, Amsterdam 1705.
- J.M. Lucas: La Vie et l'esprit de Mr Benoit de Spinoza. Dit werk werd in 1719 uitgegeven, doch het stamt vermoedelijk reeds uit 1679.
- K.O. Meinsma: Spinoza en zijn kring, 's-Gravenhage 1896.
- A.M. Vaz Dias en W.G. van der Tak: Spinoza mercator et autodidactus, 's-Gravenhage z.j.

Een samenvatting vindt men in:

- J. Freudenthal: Die Lebensgeschichte Spinoza's in Quellenschriften Urkunden und nicht amtlichen Nachrichten, Leipzig 1899.

Verder kan worden verwezen naar:

- Het Chronicon Spinozanum (1921 en volgende jaren), en naar
- Mededelingen vanwege het Spinozahuis (sedert 1934), E.J. Brill, Leiden.

---

* Eerst in 1693, lang na de dood van de meester, verscheen Glazemaker's vertaling, onder de titel: De Recht-zinnige Theologant.

** De tekst van dit Placcaat van 1653 is afgedrukt als bijlage IV in: Meinsma, K.O. Spinoza en zijn kring, 's-Gravenhage, 1896.

iets over Celsus en diens gedachten
betreffende rationalisme en empirie

door
A. M. Geist - Hofman

Aulus Cornelius Celsus (ca 30 v. Chr. – ca 45 n. Chr.), door velen als compiler beschouwd (en als zodanig nuttig maar weinig interessant), blijkt, naast het vertalen van medische werken* uit het Latijn, ook eigen gedachten te hebben neergelegd in zijn 'De Medicina', geschreven tijdens de regering van Tiberius. Dit geldt met name voor de verhouding rationele – empirische geneeskunde.

Nadat hij eerst de voorstanders van de theoretische geneeskunde en vervolgens die van de empirische aan het woord heeft gelaten, en een samenvatting heeft gegeven van deze opvattingen, volgt zijn eigen mening.

Celsus betreft in de rationele geneeskunde ook de studie der natuur (o. a. de anatomie). Hij stelt, dat de geneeskunde (eerst sedert Hippocrates als aparte wetenschap beoefend, daarvoor behorend tot het terrein van de natuurfilosofen) op zowel rationele als empirische pijlers dient te berusten.

De ervaring acht hij het belangrijkste; daarnaast is het bestuderen der natuur zeer nuttig "hoewel het de medicus niet geschikter maakt voor de geneeskunst". In ieder geval wordt het verstand van de onderzoeker erdoor geprikkeld, en de grote voorgangers Hippocrates en Erasistratus hebben zich er ook mee bezig gehouden ('niet tevreden, koorts en zweren te behandelen').

'Het snijden van doden is noodzakelijk**, het snijden in levende lichamen echter is wreed'. Hij pleit dus voor anatomisch (en pathologisch-anatomisch?) onderzoek; verder moeten 'de ziekten geplaatst en geordend worden', een systeem opgesteld zou men kunnen zeggen – iets waar eeuwen later nog aan gewerkt zou worden (Cullen b. v.).

Celsus wijst er op, dat de kennis van al deze zaken nog zeer gering is 'want welke oorzaken toch wel of een gunstige gezondheid bevorderen, of ziekten veroorzaken, op welke wijze de adem of het voedsel ingeademd of verteerd wordt, kunnen zelf de wijste professoren met hun wetenschap niet begrijpen'.

---

* Het is onzeker of Celsus arts was: "De Medicina" maakt deel uit van een groter encyclopaedisch werk, waarin ook landbouw, rechtswetenschap, retoriek, filosofie en krijgskunde behandeld worden; dit gedeelte is verloren gegaan. Celsus hield zich ook bezig met Alexandrijnse geneeskunde.

** Zoals bekend, was b. v. een groot man als Boyle niet overtuigd van het belang van de anatomie voor de praktijk der geneeskunde – evenmin als Sydenham (zie Lester S. King).

Hier spreekt Celsus dus over de zorg voor de gezondheid en over de physiologie. Hij voegt er aan toe: 'zij werken op een vermoeden', dat wil zeggen rationeel* ('vermoeden' misschien op te vatten als 'hypothese').

Bij Celsus vindt men dus ongeveer de opvattingen terug van Hippocrates: 'De geneeskunde steunt op rationeel verwerkte ervaring, die door bewust gezochte observatie en het experiment dient te worden uitgebreid'.

Beiden verwerpen zuiver rationalisme zowel als op zichzelf staande empirie. Alleen – Celsus roert niet de mogelijkheid van het experiment aan.

Bij deze beschouwing moet men niet uit het oog verliezen, dat 'rationalisme' (= doorredeneren op basis van een veronderstelling) niet verward mag worden met 'rationeel verwerkte ervaring'; verder nog dat, naarmate men teruggaat in de tijd, er steeds meer behoefte bestond aan rationalistisch denken, dat het grote gebrek aan kennis moest opvullen.

Men kan veronderstellen, dat Celsus de gedachten van Hippocrates overnam; toch – wanneer men leest wat hij geschreven heeft, komt ons iets tegemoet van zelfstandig en onbevooroordeeld denken.

Overigens heeft Celsus ook geschreven over de geschiedenis der geneeskunde, waarover misschien een andere keer.

Thans mogen twee passages uit het Prooemium tot het eerste boek "De Medicina" van Celsus met Nederlandse vertaling van Mevrouw Drs A. Kooymans-Verhagen volgen. De eerste passage geeft zijn eigen opvatting weer over de verhouding van de theoretische en empirische geneeskunde; in de tweede vat hij zijn eigen mening nog eens samen.

Eigen opvatting.

"Cum haec per multa volumina perque magnae cognitionis disputationis a medicis saepe tractata sint atque tractentur, subiciendum est, quae proxima vero videri possint. Ea neque addicta alterutri opinioni sunt neque ab utraque nimium abhorrentia, sed media quodammodo inter diversas sententias, quod in plurimis contentionibus deprehendere licet sine ambitione verum scrutantibus, ut in hac ipsa re. Nam quae demum causae vel secundam valetudinem praestent vel morbos excitent, quo modo spiritus aut cibus vel trahatur vel digeratur, ne sapientiae quidem professores scientia comprehendunt, sed coniectura persequuntur. Cuius autem rei non est certa notitia, eius opinio certum reperire remedium non potest.

* Men zou hier de formulering kunnen aanhalen van John Twysden (1607-?): "how fallacious that way of argumentation is, which is drawn from the application of Reason from one way to another, contrary to Experience".

Verumque est ad ipsam curandi rationem nihil plus conferre quam experientiam. Quamquam igitur multa sint ad ipsas artes proprie non pertinentia, tamen eas adiuvant excitando artificis ingenium. Itaque ista quoque naturae rerum contemplatio, quamvis non faciat medicum, aptiorem tamen medicinae reddit perfectumque. Verique simile est et Hippocraten et Erasistratum et quicumque alii non contenti febres et ulcera agitare rerum quoque naturam aliqua parte scrutati sunt, non ideo quidem medicos fuisse, verum ideo quoque maiores medicos extitisse."

Samenvatting eigen mening.

"Igitur ut ad propositum meum redeam, rationalem quidem puto medicinam esse debere, instrui vero ab evidentibus causis, obscuris omnibus non a cogitatione, sed ab ipsa arte reiectis. Incidere autem vivorum corpora et crudele et supervacuum est, mortuorum discentibus necessarium; nam positum et ordinem nosse debent, quae cadaver melius quam vivus et vulneratus homo repraesentat. Sed et cetera, quae modo in vivis cognosci possunt, in ipsis curationibus vulneratorum paulo tardius, sed aliquanto mitius usus ipse monstrabit. His propositis primum dicam, quemadmodum sanos agere conveniat; tum ad ea transibo, quae ad morbos curationesque eorum pertinebunt."*

Vertaling van zijn eigen opvatting.

Hoewel deze dingen door vele boeken en door middel van gesprekken van grote kennis vaak door middel van medici behandeld zijn en nog behandeld worden, moet er toch aan toegevoegd worden, welke dingen het dichtst bij de waarheid kunnen schijnen. Die dingen sluiten noch aan bij de mening van een van beiden, noch zijn ze al te zeer afwijkend van elk van beiden. Maar wanneer men de waarheid zonder partijdigheid onderzoekt, zoals in deze zaak, moet zij ongeveer (in het midden) liggen tussen de verschillende meningen, die men in de meeste twistgesprekken kan waarnemen. Want welke oorzaken toch wel of een gunstige gezondheid bevorderen, of ziekten veroorzaken, op welke wijze de adem of het voedsel ingeademd of verteerd wordt, kunnen zelfs de wijste professoren niet begrijpen, maar zij werken verder op een vermoeden. Van deze zaak echter bestaat geen zekere kennis, de opvatting erover kan geen zekere remedie vinden. Het is waar, dat aan de wijze van genezen zelf niets méér een bijdrage levert dan de ervaring. Ofschoon er daarom vele dingen zijn, die op deze kunsten zelf eigenlijk geen wezenlijke betrekking hebben, toch helpen zij deze kunsten door het vernuft van de medicus te prikkelen. Daarom ook heeft het waarnemen van de dingen der natuur, hoewel het de medicus niet geschikt maakt, hem voor de geneeskunde volmaakt gemaakt.

---

* G.F. Diercks en F.H. Parigger. Latijns Mozaik. Groningen 1970, p. 209-10.

Waarschijnlijk is het, dat zowel Hippocrates als Erasistratus als welke anderen dan ook, niet tevreden over koortsen en zweren te denken, ook de dingen van de natuur voor een of ander deel onderzocht hebben, dat zij daarom niet slechts artsen, maar om deze reden zeer grote artsen geweest zijn.

Vertaling van de samenvatting van de eigen mening.

Om op mijn thema terug te komen, ik meen zeker, dat de geneeskunde rationeel moet zijn, dat zij zich moeten laten onderrichten door kennelijke oorzaken, nadat de duistere oorzaken niet door nadenken, maar door de kunst zelf verworpen zijn.

Evenwel is het snijden in lichamen van levenden wreed en overbodig, maar voor hen, die leren, is het snijden in lichamen van doden noodzakelijk, want zij moeten de plaatsing en de orde kennen, welke zaken het cadaver beter dan de levende en gewonde mens aanschouwelijk maakt. Maar ook de overige dingen, die men slechts bij levenden kan leren kennen, zal het gebruik zelf aantonen, bij het genezen zelf van gewonden, wel veel langzamer, maar ook wat vriendelijker.

Met deze voorstellen zal ik eerst vertellen, hoe het kan passen gezonden te laten groeien en bloeien en vervolgens ga ik dan over op de onderwerpen, die betrekking zullen hebben op ziekten en hun genezing.

Geraadpleegde literatuur:

G. A. Lindeboom. Inleiding tot de Geschiedenis der Geneeskunde, Haarlem 1961; 2de druk 1971.

Lester S. King. The Road to Medical Enlightenment. London and New York, 1970.

Personeel

Op 1 januari 1971 bestond de staf van het Instituut uit een aantal deeltijdse wetenschappelijke medewerkers t.w. Dr O. Bánki, Mevr. Drs A. M. Geist-Hofman en Mevr. C. M. Verkroost, terwijl per deze datum Dr J. V. Meininger deze groep kwam versterken als wetenschappelijke hoofdmedewerker voor één dag per week. Als student-assistent was van af deze datum tot 1 september werkzaam de heer C. M. A. Geers, terwijl op 1 februari de heer E. Branderhorst in dezelfde functie in dienst trad. Het secretariaat werd tot 1 april waargenomen door Mevr. J. C. Schellingerhout-Jeroense, waarna dit overgenomen werd door Mej. A. A. G. Ham.

Op haar verzoek ging Mevr. Geist-Hofman per 1 oktober met eervol ontslag. Als dank voor de door haar aan het Instituut bewezen diensten werd in een kleine bijeenkomst met de medewerkers door Prof. Lindeboom het boek van Lester S. King: The Road to Medical Enlightenment aangeboden.

Onderwijs

De examens Medische Encyclopaedie werden ook dit jaar schriftelijk afgenomen en wel op 28 mei: 193 kandidaten en op 10 september: 18 kandidaten. Op 1 en 16 december volgden nog 2 mondelinge examens.

Op verzoek van Prof. Dr H. R. Rookmaaker werden door Prof. Lindeboom op 15 en 22 maart twee gastcolleges verzorgd voor studenten in de Kunstgeschiedenis. De onderwerpen waren 1. De anatomische illustraties in de 16de eeuw (o. a. Vesalius) en 2. De lepra in de kunst.

Seminarie (studiegroep)

Dr Bánki hield wederom een seminarie voor een kring belangstellende studenten. Het onderwerp was: De grote epidemieën in de Middeleeuwen. De eerste bijeenkomst viel op 21 januari en werd gevolgd door nog vijf samenkomsten respectievelijk op 28 januari, 11 en 25 februari, en 11 en 25 maart.

Post-academiaal onderwijs

In de zomer werd het initiatief genomen tot het geven van een cursus te weten: Nederlandse cursus in de Geschiedwetenschap der Geneeskunde. De belangstelling hiervoor was onverwacht groot. Het aantal deelnemers bedroeg 40. Als buitenlandse sprekers traden op

Prof. Dr K. E. Rothschuh en Prof. Dr L. Elaut. Een gedatilleerd programma is gepubliceerd in Aere Perennius (verder te noemen A. P.) 4 (1971), p. 38-41 en 6 (1972), p. 17-8.

Twee der cursisten hadden een scriptie gemaakt, waarvan de titels respectievelijk waren Iconographie van Laënnec en Maatschappij tot Redding van Drenkelingen.

Aan het einde der cursus werd aan de cursisten een diploma ter hand gesteld.

Refereer-avonden

Er werden 6 refereer-avonden gehouden. De 21ste bijeenkomst vond plaats op 19 februari. Drs D. J. B. Ringoir sprak over: Steven Blankaart's "kinderziekten" en over: Observatiën van Mr Jas.

Op de 22ste samenkomst, 30 maart, sprak Drs K. J. Nanninga, rheumatoloog te Dordrecht, met als onderwerp Iets uit de geschiedenis van het reuma.

De 23ste werd gehouden op 3 mei. Gesproken werd door Dr Bánki over Het geslacht Tilanus.

De 24ste, 8 juni, werd gewijd aan referaten: 1. Mevr. Geist-Hofman sprak over het artikel van Lester S. King. Empirism and rationalism in the works of Thomas Sydenham, dat verschenen was in Bull. Hist. Med., XLIV (1970), p. 1-11; 2. Drs C. Dekker, inspecteur voor de volksgezondheid, behandelde De ontwikkeling van het sulfonamide; 3. Dr Bánki sprak over De Nederlandse Universiteiten en de Duitse geest in de 17de en de 18de eeuw (naar een monografie van H. Schnepen).

De 25ste, 13 september, bood twee onderwerpen. Drs Ringoir sprak over Het Londens chirurgijnsgilde en Mevr. Geist-Hofman hield een referaat over het artikel van J. Saigner en Václav Paces: Niels Stensens tödliche Krankheit, dat verscheen in Med. Hist. J. 6 (1971), 53-63.

Op de 26ste en laatste, 1 november, sprak Drs G. K. Kimsma over Pijn (uitvoerig behandeld in A. P. 7. (1972), 24-8; Mevr. Verkroost sprak over het proefschrift van Frederik van Eeden (1860-1932) getiteld: Kunstmatige voeding bij tuberculose. Amsterdam, 1886, Promotor P. K. Pel (1852-1919).

Medisch-historische Club

In dit jaar werd drie maal vergaderd. In de 16de bijeenkomst, 23 januari, hield Dr J. G. Vugs uit Breda een voordracht over Steno in Holland. Een samenvatting hiervan verscheen in A. P. 5 (1971), p. 44-57.

Op de 17de vergadering, 22 mei, werd door Dr J. H. Sypkens Smit, Hattum, gesproken over het onderwerp Verband en verbinden, waarvan een verslag verscheen in A. P. 6 (1972), 1-5.

De 18de en laatste samenkomst (8 december) werd verzorgd door Dr Bánki die sprak over Artsen strijden voor Gewetensvrijheid in de 17de eeuw.

Voordrachten

Prof. Lindeboom werd uitgenodigd een voordracht te houden voor de "Kring Vecht en Omstreken" van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst. Als onderwerp werd gekozen Andreas Vesalius.

Einde april maakte Prof. Lindeboom een korte reis naar Boston (U. S. A.) om aldaar op de jaarvergadering van 'The Francis A. Countway Library of Medicine' een voordracht over Herman Boerhaave – author and editor te houden.

Daags tevoren sprak hij voor 'The History of Science division at the Harvard University' over Boerhaave and Chemistry in Britain.

Dr Bánki hield op de voorjaarsvergadering van GeWiNa; welke gehouden werd op 17 en 18 april, een lezing getiteld: De activiteiten van de Luxemburger Adam Chenot in Zevenbergen in de tweede helft van de 18de eeuw.

In de najaarsvergadering van ditzelfde gezelschap op 6 en 7 november vervulde Prof. Lindeboom een spreekbeurt met als onderwerp Een medische hoogleraarsbenoeming in 1889.

Dienstverlening aan derden

Op 24 en 25 mei werd aan de afdeling Sociale Geneeskunde (Hoofd: Prof. Dr A. C. Drogendijk) de bibliotheek ter beschikking gesteld voor de basiscursus Sociale Geneeskunde.

De longartsen vergaderden hier eveneens en wel op 20 maart, 12 juni en 20 november.

Ook dit jaar werden inlichtingen verschaft betreffende de geschiedenis der geneeskunde. De vragen betroffen de onderwerpen: geschiedenis van de stethoscoop en geschiedenis van gehandicapten, en de personen Guillaume Dupuytren, A. L. Vrolich, Alfred Becquerel en Thomas Hodgkin.

Buitenlandse reizen en congressen

Op woensdag 26 juni werd door Prof. Lindeboom en medewerkers een bezoek gebracht aan het "Institut für Geschichte der Medizin" te Münster (Westfalen), waar zij zeer gastvrij werden ontvangen door het hoofd van het instituut Prof. Dr K. E. Rothschuh en medewerkers. Een uitvoerig verslag verscheen in A. P. 4 (1971), p. 31-8.

Het XIIIde Internationale Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen werd van 18 tot 24 augustus te Moskou gehouden, en door een elftal Nederlandse deelnemers bezocht. Onder de 7 die een voordracht hielden was Prof. Lindeboom, die sprak over "The Impact of Des-cartes on 17th century medical thought in the Netherlands". Een verslag van dit congres, door Mevr. Dr A. M. Luyendijk-Els-Hout en Prof. Lindeboom als gedelegeerden, voor de Minister opge-maakt, verscheen in Rapporten Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Jrg. 23 (1971), p. 94-9 (eveneens in A. P. 8 (1972), p. 51-6.

Schenkingen

Het museum werd verrijkt met meerdere giften. De heer A. K. Geist, tandarts te Amsterdam, schonk een verouderde tandarts-boormachine, welke nog met de voet bediend moet worden. Van Dr J. W. Schmitz te Amsterdam ontvingen we een electrocardiograaf daterend van 1931, ingebouwd in een houten kast. Dr Schmitz heeft nog met dit apparaat gewerkt. Van Dr A. H. Borgers, uroloog te Hilversum, kregen we een lithotryptor. Dr J. H. Sypkens Smit was de schenker van enkele oude brillen in metalen montuur. Een aetherkap in leren etui bevat tesamen met aetherflesje en tongklem, werd geschonken door Dr H. L. Houtzager, vrouwenarts te Delft. Dr J. V. Meininger bracht 2 documenten mee van op schrift gestelde eden, die in Utrecht door verloskundigen afgelegd moesten worden alvorens de praktijk te gaan uitoefenen. Voorts 4 fotocopieën van overeenkomsten tussen een chirurgijn en een chirurgijsleerling uit de jaren 1763 en 1791.

Door vriendelijke bemiddeling van Mej. Coops te Zeist werd de bibliotheek uitgebreid met boeken en manuscripten uit de nalatenschap van Drs H. Blanken Joh. zn. Een lijst hiervan is gepubliceerd in A. P. 9 (1972), p. 79-84.

Publikaties

- G. A. Lindeboom. De Illustre School te Breda. Spiegel Historiaal 6 (1971), 95-100, ill.
- De mysterieuze glans van Boerhaave's naam. Geloof en Wetenschap 69 (1971), 49-67.
- Ere promoties in religieuze zetting. Geloof en Wetenschap 69 (1971), 41-3.
- Barchusen, rivaal van Boerhaave ? Chemisch Weekblad, 5 febr. 1971, 10-2.
- Het (aan Maimonides toegeschreven) ochtendgebed van een arts. Ned. T. Geneesk. 115 (1971), 924-7.
- Boerhaave en Descartes. Geloof en Wetenschap 69 (1971), 153-66.
- De vroege invloed van Descartes op het geneeskundig denken in Nederland. Geloof en Wetenschap 69 (1971), 207-16.
- (met A. M. Luyendijk-Elshout). Rapport van het XIIIde Internationale Congres voor de Geschiedenis der Wetenschappen, gehouden van 18-24 augustus 1971 te Moskou. Rapporten van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen 23 (1971), 94-9.
- De evolutieeler versus de historia medicinae in de medische opleiding. Geloof en Wetenschap 69 (1971), 168.
- Inleiding tot de Geschiedenis der Geneeskunde, 2de druk, 346 pp., ill., portr. Bohn. Haarlem 1971.

G. A. Lindeboom. GESCHIEDENIS VAN DE MEDISCHE
WETENSCHAP IN NEDERLAND. 198 blz.,
63 afb. Fibula-Van Dishoeck, Bussum 1972
Prijs f 27,50

Er zijn, of er waren althans vroeger, wetenschappelijke tijdschriften, waarin de gewoonte heerste, dat de redacteuren de verschijning van een eigen werk aankondigden in een soort auto-referaat. Dit was uiteraard bedoeld om interne spanningen binnen de redactie en een al te kritische bespreking van een boek in een blad, waarvan de auteur tot de redactie behoorde, te voorkomen. Ik dacht dat ik voor Aere Perrenius nu maar volgens die regel moest handelen, ten einde een recensent niet in verlegenheid te brengen zijn wellicht aanwezige kritiek te spuien in een periodiekje, waarvan de schrijver aan het redactioneel beleid vrij intensief deelneemt.

Zodoende krijg ik zelf ook de mogelijkheid openhartig een en ander te zeggen over de voorgeschiedenis van dit boek, dat ik aanvankelijk, ten dele, in mijn "Woord vooraf" naar voren had willen brengen, hetgeen ik echter bij nadere beschouwing naliet.

Het was dan in 1967 dat de uitgever van de Fibula-reeks mij benaderde met het verzoek om een Geschiedenis van de geneeskunde in Nederland te schrijven voor die serie. Hoewel overbelast, was ik dadelijk enthousiast voor die gedachte, omdat ik meende dat aan zulk een werk een zekere behoefte bestond. En het plan rees bij mij om dat werk reeds het volgende jaar te doen verschijnen en op te dragen aan de nagedachte-nis van Jelle Banga (1786-1877), wiens boek Geschiedenis van de geneeskunde en van hare beoefenaren in Nederland (2 delen, totaal 903 blz., Leeuwarden 1868) dan juist een eeuw geleden verschenen zou zijn. Banga had dat werk in hoge ouderdom geschreven, en, zoals het titelblad zegt, inderdaad "uit de bronnen toegelicht"; hij moet de gelukkige eigenaar geweest zijn van een benijdenswaardig rijke bibliotheek over de geschiedenis der vaderlandse geneeskunde!

Mijn plan kwam niet tot uitvoering. Wel gelukte het me in een periode van een half jaar een groot gedeelte van een boek zoals me dat voor ogen zweefde op schrift te zetten, maar de indeling en de juiste rangschikking van de naar voren te brengen feiten en verhoudingen stelde me voor grote moeilijkheden. Ik liet het – niet geheel voltooid – manuscript aan enkele medewerkers lezen die me ook niet wezenlijk verder konden helpen.

In het volgende jaar nam de uitgave van mijn Engelse biografie van Herman Boerhaave en de Boerhaave-herdenking te Leiden, ter gelegenheid van de driehonderdste terugkeer van zijn geboortedag, al mijn vrije tijd in beslag en het ontwerp schoof ongemerkt naar de achtergrond van mijn aandacht en bezigheden.

Wel bleef ik van de wenselijkheid van een nieuw overzicht van de geschiedenis der geneeskunde in Nederland overtuigd.

Immers, het werk van Banga was reeds lang, ook antiquarisch, niet meer te verkrijgen. Men komt het in desbetreffende catalogi niet tegen. Ik zelf ben er althans nog steeds niet in geslaagd de hand te leggen op dit voor de wetenschappelijke benadering van Nederlands medische verleden onmisbare werk. Bovendien eindigt het met het sterfjaar van Boerhaave, en heeft het – hoe kan het anders na een eeuw ? – aanvullingen en correctie's nodig.

Na hem verscheen van de hand van E. D. Baumann in het midden onzer eeuw voor het eerst weer een overzicht over het verleden van de geneeskunde in Nederland: Uit drie eeuwen Nederlandse geneeskunde. Het is misschien typerend, dat dit werk uitkwam zonder vermelding van het jaar van verschijning: 1950 ?. 1951 ?. Het is niet, of slechts in algemene zin, gedocumenteerd en de vindplaats van erin voorkomende aanhalingen zoekt men er tevergeefs. Het schiet, naar mijn bescheiden overtuiging, ook in overzichtelijkheid te kort. Baumann was een ijverige, doch solitaire werker. Hij schreef verdienstelijke monografieën of monografietjes over verschillende figuren zoals Cornelis Bontekoe, de theedokter, Wouter Schouten, de voormalige scheeps-chirurgijn, en anderen. Die boeken of boekjes verschenen veelal bij uitgeverij, die na korte tijd de niet verkochte exemplaren uit hun fonds verwijderden, zodat ze verder slechts te hooi of te gras verkregen konden worden. Gelukkig werd zijn werk over François de la Boë Sylvius door Brill in Leiden uitgegeven (1948). Helaas lijdt ook dat boek min of meer aan het gesignaleerde euvel, en de te vroeg overleden schrijfster van het monumentale geschrift Nederlands Cartesianisme (N.H. Uitgevers Mij, Amsterdam 1954) nam het Baumann min of meer kwalijk aan dat boek over Sylvius geen register te hebben toegevoegd, althans ze zegt – terecht – dat hij zijn eigen werk daardoor benadeeld heeft (p. 249, n. 2). Men kan Baumann dat ontbreken van een register niet zo heel erg kwalijk nemen, want het moet meestal op het allerlaatst onder hoge druk in elkaar worden gezet. Hij zal die opmerking wel niet gelezen hebben, maar ze is niet tevergeefs gemaakt en gedrukt: ik heb ervan geleerd, ben me de waarde van een register meer bewust geworden. Een goed register is van grote waarde en verhoogt de betekenis van een boek ! Het zorgvuldige register van mijn Herman Boerhaave, The Man and His Work, (Methuen, London, 1968) is niet door mij, doch door mijn vriend E. Ashworth Underwood samengesteld, die aan de door hem bewerkte, zeer sterk uitgebreide tweede uitgave van het boek van zijn schoonvader Charles Singer: A Short History of Medicine (Clarendon, Oxford, 1952) een model van registers (bij de in het personenregister opgenomen namen vermeldde hij geboorte- en sterfjaar) toevoegde. Ik heb dat in mijn boek gedaan voorzover deze niet in de tekst waren vermeld. –

Toen mijn werk dan eindelijk gereed was gekomen en het illustratiemateriaal bijeen was gebracht, bleek het te groot voor de Fibulareeks, waarvoor het oorspronkelijk was bedoeld. Ik had dat wel vermoed en

gedacht aan een verschijning in twee deeltjes, doch, gelukkig gaf de uitgeverij de voorkeur aan een uitgave, zoals die nu het licht heeft gezien. Dat door deze overgang het oorspronkelijke karakter, dat sterk rekening had gehouden met de aanvankelijk voor ogen zwevende lezerskring van jonge, in de geschiedenis belangstellende lezers, niet meer wezenlijk veranderd kon worden, ligt voor de hand. Door allerlei toevoegingen hier en daar, en de opneming van een systematische bibliografie is getracht aan de verlangens van ook medisch onderlegde lezers tegemoet te komen.

Tenslotte nog een woord over de titel: Geschiedenis van de medische wetenschap in Nederland. Waarom niet van de geneeskunde in Nederland ? Dat zit zo.

Onze taal heeft afzonderlijke woorden voor de medische wetenschap en kunst namelijk geneeskunde en geneeskunst, zulks in tegenstelling tot het frans, Duits en Engels, die beide begrippen samenvatten onder médecine, Medizin, medicine. Elk zal toegeven, dat de praktijk en de theorie der geneeskunde ontzaglijk kunnen verschillen.

Ondanks de rijkdom onzer taal op dit punt, wordt toch dikwijls, met name op historisch gebied, onder geneeskunde ook wel de geneeskunst verstaan. Dat heeft zelfs Baumann gedaan, toen hij in zijn jonge jaren in de serie "Nederlandsche kultuurgeschiedkundige Monographiën", als no IV en V onder de gemeenschappelijke titel De dokter en de geneeskunde (Meulenhoff, Amsterdam, 1915) twee delen uitgaf, waarvan het eerste de ondertitel "Maatschappelijk leven" betrof, en het tweede "De wetenschap". Beide hadden, voor die tijd, mooie, ingeplakte platen, welke helaas, althans in mijn exemplaar, zijn verbleekt.

Zo kwam het ook mij voor, dat de geschiedenis van de geneeskunde in Nederland als wetenschap wél moet worden onderscheiden van de geschiedenis der geneeskunst en medische professie in maatschappelijk opzicht. Dit laatste vereist mijns inziens een afzonderlijke behandeling, een aparte monografie. Ik heb een ogenblik gemeend me ook daartoe te moeten zetten, maar kwam weldra tot het inzicht, dat de bouwstenen daartoe nog niet in voldoende mate aanwezig zijn. Laat echter degene, die zich tot zulk een geschiedenis van de geneeskunst in de praktijk tegen een sociale achtergrond een schets ervan trachten te ontwerpen, zich door deze opmerking niet weerhouden. In elk geval behoeft hij in mij geen rivaal te zien !

Rest mij in oprechtheid te zeggen, dat opbouwende kritiek en noodzakelijke of gewenste correcties en aanvullingen door mij in erkentelijkheid zullen worden ontvangen. Wellicht heb ik, meer dan anderen, besef van de tekortkomingen en zwakheden van mijn werk, en misschien kunnen die op- en aanmerkingen eens, in een volgende druk, worden verwerkt. Maar ook zonder dat zullen ze niet tevergeefs zijn geschreven!

L.

AANWINSTEN BOEKERIJ

Van Prof. Dr E. Ackerknecht uit Zürich werden een aantal Dissertaties van Promoties aan de Universiteit van Zürich ontvangen, waarbij hij zelf als promotor was opgetreden:

- Erez-Federbusch, Ruth (1963). Marshall Hall 1797 - 1857. Physiologe und Praktiker Dissertatie Zürich (Promotor: Prof. Ackerknecht). 45 pp., Juris Verlag, Zürich.
- Hurwitz, Janina (1962). Paul Ehrlich als Krebsforscher. Diss. Zürich (Prom.: Ackerknecht), 32 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Röthlin, Otto Mario (1962). Edwin Klebs (1834 - 1913). Ein früher Vorkämpfer der Bakteriologie und seine Irrfahrten. 38 pp. Juris-Verlag, Zürich.
- Boner, Ambros (1962). Suggestion et Jurisprudence. 36 pp. Sauerländer & Co, Aarau.
- Nyffeler von Huttwil, Johann R. (1961) Joseph Daquin und seine "Philosophie de la Folie". 27 pp. C.J. Bucher, Luzern.
- Debrunner, Rudolf (1961). Alkoholabstinenz und Psychiatrie am Ende des 19. Jahrhunderts. 37 pp. Juris-Verlag, Zürich.
- Hedinger, Heinz E. (1961). Krankheit, Gesundheit und neuere Theologie. 34 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Meier, Hans-Rudolf (1961). Fleckfieberforschung 1900 - 1955. 25 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Schulthess, Ursula von (1959). Medicin-Doctor und Chorherr Johann Heinrich Rahn 1749 - 1812. 132 pp. G. Keller, Winterthur.
- Bucher, Heinrich W. (1958). Tissot und sein Traité des nerfs. Ein Beitrag zur Medizingeschichte der schweizerischen Aufklärung. 62 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Bono, Silvia M. (1958). Die Schweizer Aerztin. 59 pp., W. Weiss, Affoltern a.A.
- Huggenberg, Hans R. (1958). Werthbühliä 1833 - 1903/04. Aus den Protokollen der ersten 70 Jahre eines heute noch existierenden thurgauischen Arztevereins. 122 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Schwitzer, Rudolf (1963). Das Studium der schweizerischen Zahnärzte in den USA und ihr Einfluss auf die schweizerische Zahnheilkunde um die Jahrhundertwende. 81 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Burgener, Peter (1964). Die Einflüsse des zeitgenössischen Denkens in Morels Begriff der "dégénérescence". 45 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Ebnetter, Franz (1964). Die Dermatologie in Paris von 1800 - 1850. 46 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Wyss, Henri E. (1964). Johann Ferdinand Heyfelder 1798 - 1869 und seine Beobachtungen über die Krankheiten der Neugeborenen. 46 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Schneider, Dietrich (1964). Psychosomatik in der Pariser Klinik von Pinel bis Trousseau. 68 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Farner, Claudia (1963). Der Bündner Chirurg Johann Ulrich Bilguer und sein Werk über die Hypochondrie. Bündner Monatsblatt, 49, no 11/12, 281 - 336., portret.
- Simms, George R. (1963). The scientific work of Karl Landsteiner. 56 pp., Freundes-Dienst, Biberstein.
- Geiser, Heinz (1963) Tendenzen zur Vereinheitlichung des Arztberufes in der Schweiz im 19. Jahrhundert. 43 pp., Keller, Aarau.
- Katzenstein, Rafael (1963). Karl Ludwig Kahlbaum und seine Beitrag zur Entwicklung der Psychiatrie. 42 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Gadient, Anton (1963). Die Anfänge der Urologie als Spezialfach in Paris (1800 - 1850) 41 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Minder, Robert (1963). Der Hexenglaube bei den Jatrochemikern des 17. Jahrhunderts. 26 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Bosshard, Jürg A. (1963). Psychosomatik in der Chirurgie des Mittelalters, besonders bei Henri de Mondeville. 38 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Bianchetti, Bruno (1963). Charles-Michel Billard und sein Traité des maladies des enfants nouveau-nés et à la mamelle. 89 pp., Juris-Verlag, Zürich.

- Schwarz, Hans R. (1963). Die medizinische Flagellation unter besonderer Berücksichtigung von Meibom, Bartholin und Paullini. 137 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Pfenninger, Domenica (1965). Johann Kaspar Pfenninger 1760 - 1838 Landarzt und Rebell. 73 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Mutzner-Scharplatz, Ursulina (1965). Pierre Bretonneau (1778 - 1862) Der Entdecker der Diphtherie. 56 pp., Gasser & Eggerling, Chur.
- Kristály-Kánya, Susanne (1965). Nils Rosén von Rosenstein und seine "Anweisung zur Kenntnis und Kur der Kinderkrankheiten" (1764). 49 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Wilentz, Joel M. (1964). William Alexander Hammond. Surgeon General. 36 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Engel, Joel (1965). Ottomar Rosenbach. 57 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Müller, Stefan (1965). Antoine-Laurent Bayle. Sein grundlegender Beitrag zur Erforschung der progressiven Paralyse. 56 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Gertler-Samuel, Ruth (1965). Augustus Volney Waller (1816 - 1870) als Experimentalforscher. 33 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Feierstein, Saul (1965). Adolf Meyer: Life and Work. 23 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Isler, Hansruedi (1964). Thomas Willis (1621 - 1675). Overdruk uit: Grosze Naturforscher, Band 29, 212 pp.
- Rothberg, Murray (1965). The Physiologist Jacques Loeb (1859 - 1924) and His Research Activities. 29 pp., Hans Schellenberg, Winterthur.
- Wigdorovits-Frank, Branka (1965). Guillaume Laennec von Nantes (1748 - 1822). 37 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Egli, Meinrad (1964). Psychosomatik bei den deutschen Klinikern des 19. Jahrhunderts. 47 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Gubser, Alfred W. (1964). Charles Barbeyrac und Thomas Sydenham. 34 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Hirsch, Hannelore (1964). Hermann Philipp Friedrich Klencke (1813 - 1881). Zwischen Romantik und Experimentalpathologie. pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Rageth, Silvio (1964). Die antipyretische Welle in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. 44 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Bass, Giovanni (1964). Die Gerichtsmedizin als Spezialfach in Paris von 1800 bis 1850. 78 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Steiner, Andreas (1964). "Das Nervöse Zeitalter". Der Begriff der Nervösität bei Laien und Ärzten in Deutschland und Österreich um 1900. 125 pp., Juris-Verlag, Zürich.
- Lichtsteiner, Hans (1964). Über die Schweizer Wundärzte und ihren Dienst in fremden Kriegen während des 17. und 18. Jahrhunderts. 52 pp., W. Suter, Reuszbühl.

I N H O U D

	Pag.
J. V. Meininger, Medici in de Vriendenkring van Spinoza II	1
A. M. Geist-Hofman. Iets over Celsus en diens gedachten betreffende rationalisme en empirie	11
Jaarverslag 1971	15
Aankondiging G. A. Lindeboom. Geschiedenis van de medische wetenschap in Nederland	20
Aanwinsten Boekerij	23